

Ekonomik Araştırmalar Departmanı

Ayře Özden

Müdür

aozden@atbank.com.tr

Ömür Seheri

Müdür Yardımcısı

oseheri@atbank.com.tr

Dr. Ömer Ersan

Uzman

oersan@atbank.com.tr

MENA

Hazırlayan: Ömür Seheri

1. MENA Ekonomisi

Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) ülkelerinin ekonomileri hem koronavirüs hem de petrol fiyatlarının neden olduğu şoktan ağır şekilde etkilenmiştir. MENA bölgesindeki reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)'nın 2020'de %3,4 küçüldükten sonra 2021'de %3,7 ve 2022'de %4,3 büyümesi tahmin edilmektedir. Bununla birlikte ekonomik toparlanma, artan enflasyon ve zayıflayan makro ekonomik koşullarla ortaya çıkan zorluklar nedeniyle zayıf görünümündedir. Riskler arasında daha sıkı küresel finansal koşullar, politika desteğinin erken geri çekilmesi, kalıcı enflasyon, sosyal huzursuzluk, jeopolitik ve güvenlik riskleri ile iklim koşulları yer almaktadır.

MENA: Seçilmiş ekonomik göstergeler, 2000-2022 (Aksi belirtilmedikçe GSYİH'nın yüzdesi)						
	Ortalama 2000-17	2018	2019	2020	Öngörülen	
					2021	2022
MENA						
Reel GSYİH yıllık büyümesi	4.5	1.2	0.8	-3.4	3,7	4,3
Petrol dışı büyüme	5.5	1.9	2.5	-2.5	3.0	3.3
Cari işlemler dengesi	7.4	3.8	1.2	-3.2	0.7	0.4
Enflasyon, (yıllık ortalama %)	7.1	9.7	6.9	10.5	12.8	14,2
MENA petrol ihracatçıları						
Reel GSYİH yıllık büyümesi	4.6	0.3	-0.3	-4.5	3,5	4.4
Petrol dışı büyüme	5.8	1.2	2.2	-3.2	3.3	2.8
Cari işlemler dengesi	10.1	6.3	3.1	-2.7	2.3	2.0
Enflasyon, (yıllık ortalama %)	6.6	8.0	5.7	8.6	11.0	8.2
MENA petrol ihracatçıları, çatışma ülkeleri ve İran hariç						
Reel GSYİH yıllık büyümesi	4.9	1.7	1.1	-5.6	2.6	3.7
Petrol dışı büyüme	6.4	2.2	2.7	-4.4	3.6	3.0
Cari işlemler dengesi	11.9	6.6	3.9	-3.4	2.9	2.4
Enflasyon, (yıllık ortalama %)	3.2	2.3	-0.9	1.3	3.7	3.0
Körfez İşbirliği Konseyi (KİK)						
Reel GSYİH yıllık büyümesi	4.4	1.9	0.7	-4.8	2.7	5,0
Petrol dışı büyüme	6.2	1.7	2.4	-3.9	3.5	3.4
Cari işlemler dengesi	13.6	8.6	5.8	-1.3	4.2	3.8
Enflasyon, (yıllık ortalama %)	2.6	2.2	-1.5	1.2	1,0	2,1
MENA petrol ithalatçıları						
Reel GSYİH yıllık büyümesi	4.1	3.5	3.3	-0.8	4,0	4.2
Cari işlemler dengesi	-4.0	-7.5	-6.7	-4.9	-5.6	-5.2
Enflasyon, (yıllık ortalama %)	8.3	14.4	9.9	15.4	17.2	9.6

Kaynak: IMF

MENA: Cezayir, Bahreyn, Cibuti, Mısır, İran, Irak, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Libya, Moritanya, Fas, Umman, Katar, Suudi Arabistan, Somali, Sudan, Suriye, Tunus, BAE, Batı Şeria ve Gazze ve Yemen

MENA petrol ihracatçıları : Cezayir, Bahreyn, İran, Irak, Kuveyt, Libya, Umman, Katar, Suudi Arabistan, BAE ve Yemen

MENA petrol ihracatçıları, çatışma ülkeleri ve İran hariç: Cezayir, Bahreyn, Irak, Kuveyt, Umman, Katar, Suudi Arabistan, BAE

Körfez İşbirliği Konseyi (KİK): Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, Suudi Arabistan ve BAE

MENA petrol ithalatçıları: Djibuti, Mısır, Ürdün, Lübnan, Moritanya, Fas, Somali, Sudan Suriye, Tunus ve Batı Şeria ve Gazze.

- MENA, 2022'de büyümenin yavaşlayacağı veya sabit kalacağı dünya çapındaki diğer bölgelerin aksine, dünya çapında büyüme hızının artacağı tek bölge olacağı tahmin edilmektedir.
- MENA bölgesindeki büyüme 2021'de tahmini %3,7'den 2022'de %4,3'e hızlanacak. Bunun nedeni, daha yüksek hidrokarbon üretimi ve petrol dışı sektörde sürekli bir toparlanma olacaktır.
- Hidrokarbon ihracatçıları, 2021'de tahmini %3,5'ten 2022'de %4,4'e hızlanan manşet büyümeleriyle MENA büyümesine en fazla katkıda bulunacaktır.
- Hidrokarbon ithalatçılarının büyümesi 2022'de %4,2 ile neredeyse değişmeyecek. Bununla birlikte, MENA'nın en büyük petrol ithalatçıları trendin üzerinde oranlarda büyümeye devam edecek.
- 2022'de OPEC+ arz kesintilerinin daha yüksek petrol üretimine olanak sağlayacağı ve kapasitelerin genişletilmesi gaz satışlarını artıracığı için, MENA'daki hızlı büyüyen 8 ekonomiden 6'sı petrol üreticisi olacak.
- Petrol üreticisi ülkelerin petrol dışı ekonomileri de, yüksek aşılama oranları, Dubai'deki Expo ve Katar'daki Fifa Dünya Kupası (21 Kasım-18 Aralık) gibi olaylar, reform ivmesi ve yüksek petrol fiyatlarından gelen kaynaklarla desteklenerek güçlü bir şekilde büyüyecek.
- KİK ülkelerinde hidrokarbon üretiminden gelen çift haneli büyüme ve petrol dışı sektördeki güçlü büyümeyle, Kuzey Afrika ve Levant'tan daha iyi performans sergileyerek %5 manşet büyüme gerçekleştirmesi sağlanacaktır.
- MENA'nın başka yerlerinde örneğin Mısır'da büyüme, büyük ölçüde yatırımdaki toparlanma, artan turist varışları ve güçlü özel tüketim nedeniyle, 2021/22 mali yılı ve 2022/23 mali yılında ortalama %5,3 olacak. Fas'da baz etkilerinin azalması nedeniyle hafiflese de büyüme, Covid öncesi trendlerin üzerinde kalacak.
- MENA bölgesindeki çoğu küçük ekonomi pandemi öncesi reel çıktılarına tam olarak kavuşamayacaklar.
- Özellikle elektronik ve otomotiv ürünleri başta olmak üzere ekonomiye yüksek katkısı olan sektörlerde gerilemenin hızlanarak devam etmesi beklenmektedir. Fas, Tunus ve İran'daki otomobil, Ürdün ve Mısır'daki tekstil gibi sektörler küresel lojistik sektörünün zayıflamasından ciddi şekilde etkilenmektedir. Turizm sektörü birçok MENA ülkesi için önemli gelir kaynağı konumundadır.
- Bölgede düşük performans gösteren ülkelerin çoğu, güçlü bir toparlanmayı engelleyen ve artan siyasi risk ve yavaş aşılama kampanyaları gibi büyüme üzerinde engel olan faktörlerle hareket etmeye devam edecek.
- Ekonomik açıdan düşük performans gösteren ülkeler arasında Lübnan, Libya, Suriye, Batı Şeria ve Gazze ile Yemen yüksek siyasi riskler sahip ülkelerdir. Yemen, Suriye, Irak ve Lübnan'ın 2019 üretim seviyelerine ulaşması beklenmemekte olup bu ülkeler aşı dağıtımının en yavaş olduğu MENA ülkeleri arasında yer alıyor.
- Kuveyt'te siyasi tıkanıklık, çeşitlendirme reformlarını engellemeye ve petrol dışı ekonomiyi bastırmaya devam edecek. Tunus'ta siyasi belirsizlikler yatırımcıların güveni üzerinde baskı oluşturmaya ve büyüme ivmesini frenlemeye devam edecek.
- Aşılama kampanyalarının hızındaki farklılıklar da büyüme hızındaki mevcut farklılığa katkıda bulunmuştur.
- Destek aşılarının (3.aşı) kullanıma sunulması, mevcut aşı boşluklarını daha da kötüleştirecektir.
- Bölgenin düşük performans gösterenlerinin Bahreyn, BAE, Suudi Arabistan ve İran gibi üstün performans gösterenleri yakalaması pek olası değildir. Bu, faaliyetlerin normalleşmesini geciktirecek ve ekonomik toparlanmanın baskı altında kalmasını sağlayacaktır.

- MENA bölgesinin mali açığının 2021'de tahmini GSYİH'nın %3,6'sından 2022'de GSYİH'nın %1,9'una, yani yaklaşık on yılın en küçük açığına keskin bir şekilde daralması bekleniyor.
- Yüksek enerji fiyatları ve artan hidrokarbon üretimi, petrol ihracatçıların gelirlerini artırırken, faaliyetteki toparlanma petrol ithalatçıların da gelirlerini artıracaktır. Ayrıca çoğu hükümet genel harcamaları azaltmak için pandemi ile ilgili harcamaları kısacaktır.
- Bununla birlikte, uzun süredir zayıf mali pozisyonlar ve yüksek borç yükleri ile mücadele eden birçok ülke, yapısal kırılma riskleri gidermek için mali konsolidasyon çabalarını artırmaya kararlıdır. Örneğin, Körfez İşbirliği Konseyi'ndeki emsalleri arasında en yüksek borç yüküne ve en küçük devlet varlık fonuna sahip olan Umman ve Bahreyn, yatırımcıları çekmek için çaba gösterecektir. Bahreyn KDV oranını %10 ile iki katına çıkarırken, Umman harcamaları kısmaya devam edecektir.
- 2022'de sağlık krizinin hafiflemesi, artan nüfus ve yeşil geçiş (The green deal) daha fazla odaklanma, en büyük MENA ülkelerini uzun vadeli dönüşüm çabalarını geliştirmeye zorlayacaktır.
- Mena ülkeleri iş ortamlarını iyileştirmeye, yabancı yatırımları çekmeye ve özel sektörün ekonomideki rolünü artırmaya odaklanacaklardır.
- KİK ülkeleri çeşitlendirme reformlarına öncülük edecektir. BAE ile Suudi Arabistan arasında artan rekabet, reform hamlesini körüklerken Umman özelleştirme çabalarını hızlandırırken, Katar yatırımcıları çekmek için mevzuatını modernize etmeye çalışacaktır.
- Mısır büyüme yanısı liberalleşme reformları dalgasıyla tarım, ulaşım, telekomünikasyon ve teknoloji alanlarına odaklanacaktır.
- Bölgesel güçler arasındaki uzlaşma çabaları ve nükleer anlaşma, MENA'daki jeopolitik gerilimleri azaltarak ülkelerin geliştirecekleri reformların meyvelerini toplamasına olanak tanıyacaktır.
- 2021'de başlayan bölgesel güçler arasındaki uzlaşma çabaları 2022'de devam edecektir. Pandeminin getirdiği kalıcı ekonomik engeller ve ABD'nin bölgedeki angajmanını azaltma isteği, agresif duruşları sürdürme isteğini azaltacaktır.
- ABD ve İran'ın 2022'de nükleer anlaşmaya varması beklenmektedir ve bu anlaşma her iki tarafın jeopolitik ve ekonomik çıkarlarına uygun görünmektedir. Ancak, İran'ın en fazla nüfuza sahip olduğu Yemen, Irak, Lübnan ve Suriye gibi vekâlet savaş alanlarında, İran'a bağlı güçlerin bir anlaşmaya varılmadan önce kısa vadeli siyasi kazanımlarını maksimize etmeye çalışacaklarından gerilimler artacaktır.

Ülkeler	2022 Reel GSYİH Büyümesi
Cezayir	2.20
Mısır	5.42
Iran	3.77
Irak	5.40
Kuveyt	5.03
Lübnan	3.94
Libya	6.83
Fas	3.13
Umman	5.03
Katar	3.92
Suudi Arabistan	5.44
Tunus	3.41
BAE	4.64

Kaynak: Fitch Solutions

➤ KİK bankaları 2022'de toparlanma yolunda

Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) ekonomileri, artan petrol fiyatları, destekleyici hükümet harcamaları ve petrol dışı faaliyetlerin normalleşmesi sayesinde COVID-19 pandemisinden kurtulmaktadır. Düzenleyici önlemleri kurumsal bankacılık sektörünün pandeminin olumsuz etkileriyle başa çıkmasına yardımcı olduğundan, bankaların varlık kalitesi göstergeleri yalnızca hafifçe bozulmuştur. Takipteki krediler oranının 2021'de ortalama %3,7'den 2022'de %5'e yükselmesi beklenmektedir. Düşük küresel likiditenin, güçlü net dış varlık pozisyonları veya sınırlı net dış borç pozisyonları sayesinde KİK bankalarını sınırlı olarak etkilemesi beklenmektedir. Katar, büyük ve artan net dış borç pozisyonu nedeniyle diğer ülkelere göre daha savunmasızdır, ancak bazı hafifletici unsurlar da bulunmaktadır. Güçlü banka sermayeleri ve devlet desteği, bankaların kredi itibarını güçlendirmeye devam edecektir.

➤ Rusya'nın Ukrayna'yı işgali enflasyonu artıracak

Rusya-Ukrayna çatışması, yüksek enerji ve tahıl fiyatları ile arz kesintileri riskleri yoluyla MENA'daki enflasyonist baskıları artıracaktır. Bu krizin MENA'yı birinci olarak daha yüksek enerji ve tahıl fiyatları ikinci olarak Ukrayna ve Rusya'dan ithal edilen buğday ve diğer tahılların potansiyel arz kesintileri olarak etkileyecektir. *Ukrayna, buğdayının yaklaşık %42'sini MENA ülkelerine ihraç ederek bölgenin buğday ihtiyacının yaklaşık %16'sını karşılamaktadır.* Özellikle Kuzey Afrika ülkeleri'nde enflasyon 2021'de %3,7'den 2022'de %6,8'e yükseldiği için özellikle savunmasız durumdadırlar. Mali pozisyonlar gergin olup dış konumları artan ithalat faturalarından olumsuz etkilenecek ve hükümetlerin haneler üzerinde enflasyonist etkiyi hafifletme kabiliyetini sınırlayacaktır.

Daha yüksek enerji ve gıda fiyatları MENA'da enflasyonist baskıları artıracaktır. MENA'da ortalama enflasyon tahmini, 2022'de enerji ve gıda fiyatlarındaki yukarı yönlü ayarlamaları yansıtarak %14,2'ye yükselmiştir. Enflasyon, Lübnan'da sübvansiyonlar ve zayıf para biriminin neden olduğu hiperenflasyon (%171) nedeniyle 2022'de ortalama %10,1 ile Levant bölgesinde en yüksek olacaktır. Buna ek olarak, Ürdün'deki ortalama enflasyon 2021'de %1,4'ten 2022'de %2,9'a yükselmesi beklenmektedir. Çünkü artan gıda ve enerji fiyatları Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) sepetinin yaklaşık %45'ini etkileyecek ve iç talebin canlanması talep baskısını artıracaktır. Kuzey Afrika'daki ortalama enflasyon tahmini, daha yüksek enerji ve gıda fiyatları ve bazı kendine özgü faktörlerin etkisiyle 2021'de %3,7'den 2022'de %6,8'e neredeyse iki katına çıkması beklenmektedir. Örneğin, yetkililerin sübvansiyon harcamalarını azaltmak ve ithalat faturasını kontrol altına almak için yönetilen fiyatları artırdığı için Mısır'daki enflasyonun 2021'de %5,2'den 2022'de %8'e yükseleceği tahmin edilmektedir. Cezayir'de yükselen gıda fiyatlarına ek olarak, güçlü para arzı büyümesi ve zayıflayan dinar, fiyat artışını 2021'de %6,7'den 2022'de %7,4'e yükseltmesi beklenmektedir. Para birimi daha zayıf olan Tunus'ta 2021'deki yavaş büyümenin ardından iç talepte bir miktar toparlanma beklenmektedir. Ek olarak, yakıt sübvansiyonlarının kademeli olarak kaldırılması (IMF anlaşmasının ön koşulu) ortalama enflasyonu 2021'de %5,7'den 2022'de %6,3'e çıkaracak. Libya'da enflasyon TÜFE sepetinin büyük kısmını gıda oluşturması nedeniyle 2021'de %2,4'ten 2022'de %6,8'e yükselecek. Bu arada, Fas'ta enflasyon 2022'de %2,3 ile emsallerinden daha düşük olurken, 10 yıllık tarihi trend olan %1,2'yi önemli ölçüde aşacak. Bu artış, yükselen emtia fiyatları ve güçlü iç talepten kaynaklanmaktadır. Son olarak, Körfez İşbirliği Konseyi'ndeki enflasyonun 2021'de %1'den 2022'de %2,1'e yükselmesi beklenmektedir. Suudi Arabistan'da 2020'de KDV'nin %5'ten %15'e üç kat artırılmasının olumsuz baz etkilerinden sonra fiyat artışı 2021'de %3,1'den 2022'de %1,5'e düşecektir. Suudi Arabistan'daki baz etkisi hariç tutulduğunda, yüksek enerji ve gıda fiyatlarından kaynaklanan maliyet itici faktörler ve blok genelindeki güçlü ekonomik aktiviteden kaynaklanan talep çeken faktörler, altı ülkede trendin üzerinde enflasyon oranlarını besleyecektir.

Rusya-Ukrayna krizi ve küresel emtia fiyatlarına etkisi öncesinde bile, artan gıda ve akaryakıt fiyatları nedeniyle Cezayir, Fas ve Tunus'ta ara sıra protesto gösterileri yaşanmaktaydı. Bu eğilim, enflasyonist baskıların artmasıyla önümüzdeki aylarda da devam edecek. Cezayir'in, petrol ve gaz ihracatçısı olarak yüksek enerji fiyatlarından yararlanma olasılığı yüksek olsa da, yüksek enflasyonun etkisi, enerji sektöründeki olumlu gelişmelerin ekonomik faydalarını yine de azaltacaktır.

➤ MENA petrol ithalatçıları yüksek fiyatlara karşı savunmasız kalmaya devam etmektedir

MENA petrol ithalatçıları arasındaki elektrik fiyatları, ülkeler orta vadede tarifeleri yükseltmeye çalışsa da, maliyetleri kurtarma seviyesinin altındadır. Elektrik sektörüne verilen destek, Ürdün, Lübnan ve Tunus'ta mali açıklara ve/veya borç artışına neden olmaktadır. Tüketiciler için elektrik fiyatları 2020-2021'de Fas ve Tunus'ta sabit kalırken Mısır, Ürdün ve Lübnan'da yükselmiştir. Petrol sübvansiyonları büyük ölçüde kaldırılmış ve fiyatlar, çoğu ülkede fiyatlandırma komitelerinin kararlarına ve petrol piyasası dalgalanmalarına göre ayarlanmıştır.

Daha yüksek enerji fiyatları, özellikle Ürdün, Lübnan, Fas ve Tunus gibi net enerji ithalatçılarının cari açıklarını artıracaktır. Lübnan'da, azalan döviz rezervleri, dış finansman eksikliği ve çökmekte olan ekonomi nedeniyle ithalat hacimleri kısıtlanacaktır. Tunus'ta yüksek enerji fiyatları, dış finansmana erişimin olmaması nedeniyle döviz rezervleri üzerinde baskı oluşturacaktır. Artan hidrokarbon hammadde fiyatları, elektrik sektörlerini desteklemek için tarifelerde değişiklikler veya daha yüksek mali harcamalar gerektirebilir ve kamu kuruluşları kısa vadede bu kayıpları karşılayabilir. Uzun vadeli gaz tedarik anlaşmaları, yerel hidrokarbon üretimi (Mısır ve Tunus) ve yenilenebilir kaynaklardan elektrik üretimi (Fas) hidrokarbon fiyat dalgalanmalarının (Ürdün ve Tunus'ta) etkisini yumuşatacaktır. Akaryakıt ve kullanım fiyatları, siyasi ve sosyal istikrar için hassas bir konu olmaya devam etmekte ve sübvansiyonların daha fazla indirilmesi, özellikle Tunus'ta bir kez daha sosyal ve siyasi istikrarsızlığı tetikleyebilir.

➤ Petrol fiyatlarının ekonomik toparlanmaya etkisi

Dünyanın fosil yakıtlara olan bağımlılığın uzaklaşmasıyla MENA'daki petrol üreticilerinin küresel enerji geçişi için iş modellerinde köklü bir değişiklik yapmaları kaçınılmaz hale gelmiştir. Buna karşılık, bölgenin önde gelen ulusal petrol şirketleri, kendilerini küresel enerji sektörünün ön saflarında tutmak için yeni politikalar ve yatırımlar başlatmaktadırlar. Petrol şirketleri yeni teknolojilere ve yakıtlara yapılan yatırımları çeşitlendirmekte, hidrokarbon rezervlerini korumakta, temiz teknoloji ve azaltılmış tüketim yoluyla sera gazı emisyonlarını azaltmaktadır. Aynı zamanda, bölgenin petrol şirketleri batıdaki geleneksel müşterilerinden Çin, Hindistan ve Güneydoğu Asya'daki yeni pazarlara yönelmektedirler. Bu durum, bölgenin petrol ve gaz sektörüne yeni müşteriler, tedarikçiler ve finansörler getirmektedir. Bununla birlikte, ekonomik toparlanma pandeminin başka yerlerde, özellikle Avrupa'da sona ermesine de bağlı olacaktır.

Petrol ve gaz ihracatının önemi nedeniyle, petrolle ilgili ürünlerin fiyatlarındaki düşüş, MENA ülkelerinde Kovid-19'un etkilerinin hissedildiği en önemli kanaldır. 2019'un sonunda yeni virüsün keşfedilmesinden bu yana petrol fiyatları, sosyal mesafe ve pandemi ile ilgili diğer önlemlerle bağlantılı küresel petrol talebindeki büyük düşüşü ve arz bolluğunu yansıtarak keskin bir şekilde düşmüştür. Brent ham petrol fiyatı, dünya çapındaki karantinanın petrol talebini olumsuz etkilemesi ve Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü(OPEC) 'nün petrol üretimindeki artışın küresel bir arz fazlalığı yaratmasıyla Nisan 2020'de varil başına 20 USD'ye gerilemiştir. Nisan ayında yapılan anlaşmanın ardından 1 Mayıs'ta, OPEC ve müttefik üreticiler, petrol üretimini günlük 9,7 milyon günlük varil ile rekor düzeyde düşürme kararı almıştır. Mayıs 2020'de Suudi Arabistan 1 günlük varil üretimine ek bir tek taraflı kesinti açıklamış, ardından Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) aynı şeyi yapacaklarını söylemiştir. Sonuç olarak, OPEC'in petrol üretimi 2020'nin ikinci çeyreğinde keskin bir düşüş göstermiştir. Üretim kesintileri ile dünyanın bazı bölgelerindeki karantınaların hafifletilmesiyle birleştiğinde, Brent ham petrol fiyatı Eylül 2020'de varil başına 40 dolar civarında seyretmiştir. Bu sene ise Ukrayna ve Rusya arasındaki kriz ile birlikte 70 dolar seviyelerinde yıla başlayan petrol 120 dolar civarına kadar yükselmiştir.

Petrol fiyatlarının görünümü, büyük ölçüde küresel ekonomiye ve OPEC ittifakına bağlı olmaya devam etmektedir. 19 Temmuz 2021'de OPEC+ ülkeleri, Ağustos 2021'den itibaren aylık 400.000 günlük varil üretim artışı konusunda anlaşmışlardır. 2020'de üretimin %7,2 daralmasının ardından hidrokarbon üretiminin 2021'de %1,6 ve 2022'de %10,8 artması beklenmektedir.

➤ Covid-19 etkileri MENA ülkeleri arasında değişiklik gösteriyor

Covid-19 salgını ve petrol fiyatlarındaki çöküşün birleşimi MENA ekonomilerini tüm yönleriyle etkilemiştir. Salgın geçim kaynaklarını derinden etkilemiş ve bölgedeki birçok vatandaşın daha da yoksullaşmasına neden olmuştur. MENA'nın bölge içinde ve dünyanın geri kalanıyla ticari entegrasyonu, hem ekonomik hem de siyasi nedenlerle

beklentilerin altında kalmaktadır. Tarımsal mal ve hizmetlerin Avrupa Birliği ile ortaklık anlaşmalarından hariç tutulmasını ve ayrıca yüksek tarife dışı ticaret maliyetlerinin devam etmesi entegrasyonu zayıflatmaktadır. MENA ülkeleri arasındaki düşük entegrasyon seviyeleri yatırımlar için yasal çerçevelerdeki yetersiz reformlardan ve tarife dışı önlemlere ilişkin düzenlemelerin birbirine yakın olmamasından kaynaklanmaktadır. Siyasi işbirliğinin de sorunlu olduğu kanıtlanmıştır, çatışmalar ve şiddet de ticareti engellemekte ve ekonomik büyüme potansiyelini azaltmaktadır.

Salgının neden olduğu küresel aksaklıklar çok uluslu şirketlerin tedarik zincirlerinin coğrafi ve endüstriyel kapsamını yeniden yapılandırma kararlarını etkilemekte, bölgenin tedarik zincirlerinin olası yeniden yapılandırmalara uyum sağlamasına olanak tanıyan politikalar arzu edilmektedir. Örneğin, elektrikli makinelerde Fas ve Tunus, kimyasallarda Suudi Arabistan ve metal ve metal ürünlerde BAE, Çin'in ara girdi ihracatındaki kesintilerini karşılamaya hazır olmalıdır. MENA ülkeleri, ara girdi üretim faaliyetlerini üç ana ticaret bölgesine (Avrupa Birliği, Asya Pasifik ve Kuzey Amerika) yaklaştıran küresel değer zincirine re-shore ve near-shore trendleri ile katılabilecektir. MENA işletmeleri için Avrupa Birliğine yakınlık ihracat açısından umut verici olmaktadır. Covid sonrası ticaret, MENA'nın acil toparlanması ve orta vadeli dönüşümü için fırsatlar sunan, sürdürülebilir ve ekonomik şoklara karşı dirençli olan sektörler tarafından yönlendirilebilecektir. Bu sektörler sağlık hizmetleri, gıda güvenliği ve bilgi ekonomisini (mal ve hizmet üretiminde teknik ve bilimsel yöntemlerin dikkate alındığı ekonomik sistem) içermektedir. Ayrıca, ilaç sektörünün yükselen bir yıldız olduğu Ürdün gibi bazı MENA ülkeleri için bu yeni odak, bölgesel ticaret entegrasyonu için önemli fırsatlar yaratabilecektir.

Virüs İran'nın ardından MENA bölgesindeki diğer ülkelere yayılmıştır. Katar ve Bahreyn'de kişi başına düşen vaka sayısı bölgenin geri kalanından daha yüksek görünmektedir, ancak bunun nedeni iki ülkenin diğer MENA ülkelerinden çok daha fazla test yapmış olmasıdır. Libya, Suriye ve Yemen gibi kırılgan ülkelerde düşük enfeksiyon seviyesi neredeyse kesinlikle yanıltıcıdır ve test kapasitesinin yetersiz olması eksik bildirim neden olmaktadır.

2. MENA - Türkiye Dış Ticareti

Afrika ve Ortadoğu ülke gruplarına ihracatta öne çıkan sektörler

Sektör	Ülke grubu	1 Ocak-28 Şubat 2021 Milyar USD	%	1 Ocak-28 Şubat 2022 Milyar USD	%	Değişim
Çelik	Afrika	0.3	13	0.6	17	93
Çelik	Ortadoğu	0.4	20	0.7	19	51
Toplam çelik ihracatı		2	100	3	100	52
Hazır giyim	Afrika	0.1	3	0.1	3	4
Hazır giyim	Ortadoğu	0.2	7	0.2	6	9
Toplam hazır giyim ihracatı		3	100	3	100	14
Kimyevi maddeler ve mamulleri	Afrika	0	9	1	11	37
Kimyevi maddeler ve mamulleri	Ortadoğu	1	15	1	16	23
Toplam kimyevi madde ihracatı		3	100	5	100	37
Otomotiv endüstrisi	Afrika	0.2	4	0.2	4	0.4
Otomotiv endüstrisi	Ortadoğu	0.1	2	0.1	2	11
Toplam otomotiv ihracatı		5	100	5	100	-0.2
Ocak-Şubat arası toplam ihracat tutarı		27.8		34.4		

Kaynak: Türkiye ihracatçılar meclisi (TİM)

Aşağıdaki tabloda MENA ülkeleri alfabetik olarak listelenmiştir. Buna göre, 2021'de Türkiye MENA ülkeleri arasında en çok Irak'a ihracat gerçekleştirmiştir. Irak'a yapılan ihracatın %13'u kıymetli metaller, %6'sı plastik, %5'i mobilya, %5'i makineden meydana gelmektedir.

MENA ülkeleri arasında en yüksek ithalat yapılan ülke ise Suudi Arabistan'dır. Suudi Arabistan'dan yapılan ithalatın %71'ini plastik ve plastikten mamul eşya oluşturmaktadır.

2021'de Türkiye - MENA bölgesi arasındaki dış ticaret (Milyon USD)				
Ülke	Türkiye'nin ihracatı	Türkiye'ye ithalat	Ticaret dengesi	Ticaret hacmi
Cezayir	1,699	1,195	505	2,894
Bahreyn	173	361	-187	534
Mısır	4,520	2,212	2,309	6,732
Iran	2,771	2,824	-53	5,595
Irak	11,133	1,664	9,469	12,798
İsrail	6,358	2,047	4,311	8,405
Ürdün	781	108	673	889
Kuveyt	691	109	582	801
Lübnan	1,693	48	1,645	1,741
Libya	2,769	822	1,948	3,591
Fas	2,978	922	2,056	3,900
Umman	498	1,052	-554	1,550
Katar	1,152	568	584	1,721
Suudi Arabistan	265	3,456	-3,191	3,722
Suriye	2,109	184	1,925	2,293
Tunus	1,377	267	1,110	1,644
BAE	5,494	2,443	3,051	7,936
Yemen	1,100	21	1,079	1,121

Kaynak: Trademap

➤ Türkiye'nin yurtdışı müteahhitlik gelirlerinde MENA ülkelerinin aldığı pay

Engineering News Record (ENR) Dergisinin yayınladığı listeye göre en büyük 250 müteahhitlik firmasının toplam uluslararası müteahhitlik gelirleri 2020'ye göre %11'lik düşüşle 2021'de 420 milyar USD olarak gerçekleşmiştir. Bu gelirin bölgesel dağılımına bakıldığında Ortadoğu 56 milyar USD ve Afrika 48 milyar USD'lik pay almıştır. Bölgesel olarak 1972'den bu yana Ortadoğu'da Çinli (%34) ve Koreli (%13) firmaların ve Afrika'da ise Çinli (%61) firmaların üstünlükleri olduğu görülmektedir.

Türk müteahhitlik firmaları 2019'da 524 proje ile 19 milyar USD, 2020'de 354 proje ile 15 milyar USD ve 2021'de 217 proje ile 29 milyar USD değerinde proje üstlenmiştir. Türk müteahhitleri hâlihazırda özellikle Orta Doğu ve Afrika'da büyük projelere imza atmaktadır. Türk firmaların bugüne kadar üstlendiği projelerin bölgesel dağılımında 1972-2021 yılları arasında Ortadoğu %25 (112 milyar USD), Afrika %18 (78 milyar USD – Sahra-altı Afrika %5, Kuzey Afrika %13) pay almaktadır.

Aşağıdaki tablodanda görüldüğü üzere 1972 yılından günümüze kadar Türk müteahhitlik firmalarının yurt dışında üstlenilen projelerin ülkelere göre dağılımında ilk 10'da yer alan 6 ülkenin MENA ülkeleri olduğu görülmektedir.

Türk müteahhitlerinin 1972-Kasım 2021 arasında yaptığı işlerin ülkelere göre dağılımı		
Ülkeler	Toplam Proje Bedeli (Milyar USD)	Pay (%)
Rusya Federasyonu	91	20.5
Türkmenistan	50	11.3
Irak	31	7.0
Libya	29	6.5
Kazakistan	27	6.1
S.Arabistan	24	5.4
Cezayir	20	4.5
Katar	19	4.3
Azerbaycan	15	3.4
BAE	13	2.9
Diğer ülkeler	123	27.8
Toplam	443	100%

Türk müteahhitlerinin 2020'de yaptığı işlerin ülkelere göre dağılımı		
Ülkeler	Toplam Proje Bedeli (Milyar USD)	Pay (%)
Rusya Federasyonu	4.58	30.5
Cezayir	0.89	5.9
Kuveyt	0.84	5.6
Romanya	0.74	4.9
Ukrayna	0.72	4.8
Hollanda	0.69	4.6
Katar	0.56	3.7
Özbekistan	0.53	3.5
Kazakistan	0.45	3.0
Hırvatistan	0.45	3.0
Diğer Ülkeler	4.6	30.7
Toplam	15	100%

Kaynak: Ticaret Bakanlığı

Yurt dışı müteahhitlik sektörü tarafından yoğun olarak faaliyet gösterilen pazarlar inşaat malzemeleri ihracatını doğrudan etkilemektedir. 2020 yılında Türkiye'nin inşaat malzemeleri ihracatı 22 milyar USD'ye ulaşmıştır.

➤ MENA ülkelerinden Türkiye'ye DYY (Doğrudan yabancı yatırım) girişi

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (Unctad)'na göre, Türkiye'ye DYY girişi 2018'de 12,8 milyar USD, 2019'da 9,2 milyar USD iken, küresel DYY iştahının yeni tip koronavirüs nedeniyle önemli ölçüde daralmasıyla 2020'de ise 7,8 milyar USD'ye gerilemiştir. DYY 2020 4. çeyrekte 2,3 milyar USD iken yıl sonuna doğru toparlanarak, daha güçlü bir düşüşü önlenmiştir. Aralık 2020'de gerçekleştirilen önemli bir işlemde Borsa İstanbul'un % 10 hissesinin USD 200 mio'na Katar yatırım otoritesine satılması olmuştur.

DYY girişlerinin çoğunluğunu Avrupa ekonomileri (%55) oluştururken, ABD (%14), Orta Doğu (%7) ve Asya (%6) ekonomileri de önemli yatırımcılar olmuştur. 2020 yılında DYY stoku 212 milyar USD olarak gerçekleşmiştir. Finans, imalat ve enerji, Türkiye'de en fazla DYY çeken sektörler arasında yer almakta olup, toplam stokların %60'ından fazlasını oluşturmaktadır. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası verilerine göre DYY stoğunda Hollanda, toplam

yabancı yatırımın %16'sını gerçekleştirerek başı çekmektedir, onu %7,6 ile ABD ve %7 ile Körfez ülkeleri (çoğunlukla Katar) izlemektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi'ne göre 2021 yılının ilk dokuz ayında 9,8 Milyar USD DYY girişi gerçekleşmiştir. Ülke bazında Hollanda (600 milyon USD), ABD (566 milyon USD), İngiltere (395 milyon USD) ve Lüksemburg (176 milyon USD), 2021/09'da Türkiye'nin ilk beş DYY kaynağını oluşturdu. Söz konusu tarihte Katar'ın Türkiye'ye DYY girişi 25 milyon USD seviyesindeydi.

MENA ülkelerinden Türkiye'ye DYY akışı (milyon USD)									
	Katar	BAE	Kuveyt	Suudi Arabistan	Bahreyn	Lübnan	Mısır	Iran	Ürdün
2010	515	8,333	1,309	2,671	581	392	0	107	146
2011	59	7,233	814	1,123	556	185	0	196	87
2012	80	7,811	1,862	1,901	740	693	0	297	125
2013	323	5,924	1,272	1,387	824	814	2	227	98
2014	778	6,847	1,800	1,811	1,110	909	5	240	143
2015	715	4,573	1,162	1,239	960	528	4	192	104
2016	4,941	3,585	1,047	994	996	757	2	176	70
2017	5,663	4,084	1,252	928	1,287	831	10	89	83
2018	6,257	1,679	1,061	591	500	456	3	69	21
2019	22,029	3,935	1,800	805	442	530	7	102	11
2020	32.993	4.872	1,874	864	1,085	584	25	90	52

Kaynak: TCMB

Öne çıkan MENA ülkeleri :

➤ Suudi Arabistan Vizyon 2030 ile İlerlemeye Devam Edecek

- Suudi Arabistan, Ulusal Yatırım Stratejisi ve Vizyon 2030 çeşitlendirme programının bir parçası olarak daha fazla yatırımı teşvik etmek için reformları ilerletmeye devam etmektedir.
- 2022 Ocak ayında yetkililer, ihale sürecinde ve Kamu Özel Ortaklıklarında rekabeti düzenleyen yeni bir özelleştirme yasasını uygulamaya koymuştur.
- Hükümet ayrıca, 2022'de ilgili teknolojilere 6,4 milyar USD yatırım sözü vererek, yerel veri merkezleri inşa etmek için Huawei ile anlaşmalar imzalayarak ve dijital bir pasaport getirerek dijital dönüşümünü artırma taahhüdünü pekiştirmiştir.
- 2022 bütçesi, krallığın orta vadeli bir planın parçası olarak temkinli mali duruşunu destekleyerek on yıldan fazla bir süre içinde ilk mali fazlasını yayınlamasını beklenmektedir.

➤ Türkiye-Suudi Arabistan

2017 yılında Suudi Arabistan, Bahreyn, BAE ve Mısır, Müslüman Kardeşler'e verdikleri destek nedeniyle Katar ile tüm ilişkilerini keserek ekonomik ambargo uygulamıştır. Bu aşamada Türkiye, Katar ile askeri ve ekonomik ilişkilerini genişletmiştir. 2018 yılında Suudi muhalif gazeteci Cemal Kaşıkçı, İstanbul'daki Suudi konsolosluğunda öldürülmüştür. Böylece yukarıda belirtilen ülkelerde Türk mallarına karşı boykot kampanyası başlatılmıştır. Riyad yönetimi ve 2021'de Türkiye'ye yönelik tutumunu gözden geçirdi.

ABD güvenlik şemsiyesinin zayıflamasıyla ortaya çıkan güvenlik sorunları, "Vizyon 2030" ekonomik hedeflerine ulaşma ve Çin'in "Kuşak Yol İnisiyatifi"nde daha aktif bir rol üstlenme motivasyonu da Suudileri, bölgesel aktörlerle ilişkilerin seviyesini yükseltmeye teşvik etmektedir. Riyad, İran'la diplomatik ve ticari ilişkileri yeniden başlatma kararı almıştır. Bu bağlamda Türkiye ve Suudi Arabistan arasındaki ticari ilişkilerde yeniden gözden geçirilecektir.

➤ BAE'nin MENA'da ve Küresel Olarak Öncü Reform Çabaları

BAE, iş ortamını iyileştirmek ve yabancı yatırımı çekmek için önemli çaba sarf etmeye devam etmektedir. Örneğin, Eylül 2021'de hükümet, ekonomi genelinde 150 milyar USD yabancı yatırım girişi sağlamayı amaçladıklarını belirttikleri çok sayıda yeni girişimi duyurmuştur. Bu, Dubai'nin, diğer girişimlerin yanı sıra, ailelerin serbest bölgelerde denizaşırı holding şirketleri kurmalarına izin verecek yeni bir platform başlatma çabalarının yanı sıra iki yeni vize kategorisinin (nitelikli işçiler/ girişimciler ve serbest çalışanlar) oluşturulmasını içermektedir.

İş ortamını iyileştirmeye yönelik ilerlemeler büyük ölçüde, Emirlik makamlarının ekonomiyi çeşitlendirme ve bölge içinde, özellikle de iş ortamını iyileştirme çabalarını hızlandıran Suudi Arabistan'dan gelen artan rekabeti savuşturma çabaları tarafından yönlendiriliyor. İki büyük ekonomi arasındaki rekabet gerginliğe yol açabilecek olsa da bu rekabet reformları yönlendirme açısından temelde olumlu bulunmuştur.

- BAE'de revizyon, iş ve ticaret kanunlarını elden geçiren yeni mevzuatın arkasından gelmektedir. Eski standartlaşmış iş sözleşmeleri düzenlendi ve yabancıların bazı sektörlerde ve düzenlenmiş özel amaçlı şirketler (SPV'ler) ve özel amaçlı satın alma şirketlerinde (SPAC'ler) hisselerin tamamına sahip olmalarına izin verildi.
- Ocak 2023'te yürürlüğe konacak olan %9 kurumlar vergisi mali gelirleri çeşitlendirecektir. Bu oran, gelir vergisi ödenmeyen Bahreyn dışında diğer Körfez ülkelerinde en düşük oran olacaktır. Böylece bu yeni vergi yatırım hedefleri olan BAE'nin cazibesini azaltmayacaktır.
- Emirlik'in yüksek aşılama oranı ve güçlü ekonomik büyümesi, yetkililerin iş ortamının çekiciliğini artırmaya odaklanmalarını sağlayacaktır.

➤ Türkiye- BAE:

Abu Dabi Veliaht Prensi Şeyh Muhammed bin Zayed Al Nahyan ve Türkiye cumhurbaşkanı, Kasım 2021'de çeşitli sektörlerde işbirliğini geliştirmeyi amaçlayan bir dizi yatırım anlaşması ve mutabakat zaptı imzalamıştır. 10 Milyar USD tutarında bir dizi önemli yatırım anlaşması ve iki ülke arasında ticaret, enerji ve çevre alanlarında işbirliğini artıracak mutabakat zaptı imzalanmıştır. Birleşik Arap Emirlikleri'nin egemen yatırım fonu ADQ ile Türkiye Varlık Fonu (TVF) arasında imzalanan anlaşmalar arasında; genel işbirliği anlaşması, Türk teknoloji şirketlerine yatırım yapmak için "Teknolojiye Dayalı Girişim Sermayesi Fonu" kurmak için bir uzlaşma belgesi ve Abu Dabi Limanları'nın Türkiye'deki liman ve lojistik yatırımlarıyla ilgili işbirliği anlaşması bulunmaktadır. Bu arada, yine ADQ'nun sahibi olduğu Abu Dabi Menkul Kıymetler Borsası ile TVF'nin sahibi olduğu Borsa İstanbul arasında bir işbirliği anlaşması da imzalanmıştır. Mart 2022'de Abu Dabi Kalkınma Holdingi (ADQ) ve Türkiye Varlık Fonu (TVF) 300 milyon USD tutarında girişim sermayesi fonu kurmuştur.

ADQ, Yatırım Ofisi ile mevcut ve yeni projeler de dahil olmak üzere petrokimya, teknoloji, ulaşım, altyapı, sağlık, finansal hizmetler, tarımsal gıda ve 3 GW (güneş enerjisi)'a kadar yenilenebilir enerji alanlarında Türkiye ile doğrudan yatırım ve işbirliğini içeren stratejik bir işbirliği anlaşması imzalamıştır.

ADQ ayrıca Kalyon Holding ile enerji, altyapı ve ulaşım alanlarında, CCN Group ile sağlık sektöründe işbirliği anlaşması imzalamıştır.

BAE sanayi ve ileri teknoloji bakanı Sultan bin Ahmed Al Jaber daha önce Türkiye ile enerji, sağlık, tarım, lojistik ve ulaşım, altyapı, finans, turizm, enerji, su alanlarında işbirliğini ve gıda güvenliğini geliştirmeyi amaçladıklarını belirtmiştir.

➤ Türkiye-Katar:

2019-2020 yıllarında Katar'dan gelen DDY artışı dikkat çekmektedir. Hükümetin Katar'a yaptığı satışlar arasında : BMC, Finansbank ve A Bank, Boğaz'ın en pahalı yalısı, İstinye Park, oteller, hastaneler ve inşaat şirketleri, Banvit ve gıda şirketleri, tekstil ve giyim firmaları, Borsa İstanbul hisseleri, Tank Palet Fabrikası, Antalya limanı, Ataköy sahilinde kupon araziler, Kanal İstanbul güzergahındaki araziler, Türkiye'nin en büyük dijital platformu Digitürk, Haliç Altın Boynuz Projesi bulunmaktadır.

Türkiye Cumhurbaşkanı ve Katarlı mevkidaşı Şeyh Tamim bin Hamad al-Thani'nin ortak başkanlığındaki Türkiye-Katar Yüksek Stratejik Komitesi'nin altıncı toplantısı Kasım 2020'de Ankara'da gerçekleştirilmiştir. Toplantıda aşağıdaki konular görüşülmüştür.

- Doğu Holding'e ait İstanbul'daki alışveriş merkezi İstinye Park'ın % 42 hissesinin Katar Holding LLC'ye satılması.
- Haliç Altın Boynuz projesine yapılacak potansiyel ortak yatırıma ilişkin mutabakat zaptını Haliç Altın Boynuz Marina Turizm Gayrimenkul İnşaat Yatırım A.Ş. ve Katar Yatırım Otoritesi (QIA) imzalanması.
- Türkiye Varlık Fonu (TVF)'na ait Borsa İstanbul'un %10 hissesinin Katar Yatırım Otoritesi (QIA)'ya devri için mutabakat anlaşması imzalanması.
- Akdeniz'in Antalya ilindeki Port Akdeniz limanının Katar ticari liman işletmecisi QTerminals'e satılması.
- Türkiye Ticaret Bakanlığı ile Katar Serbest Bölge Otoritesi (QFZA) arasında ortak tanıtım faaliyetleri için bir mutabakat zaptı.
- Türkiye Ticaret Bakanlığı ile Katar Ticaret ve Sanayi Bakanlığı arasında bir ticaret komisyonu kurulmasına ilişkin ortak bildirme.
- Su yönetimi konusunda ekip oluşturmak için uzlaşısı.

2020'de Tiryaki Agro Gıda'nın organik gıda ve yem üreten iştiraki Sunrise Foods International Inc'deki % 22,5 hissesini Katar yatırım otoritesi (QIA)'nin gıda yatırımdan sorumlu şirketi Hassad Food satın almıştır.

3. Hedef ve öncelikli MENA ülkeleri ve sektörel stratejiler:

Ticaret bakanlığı tarafından yayınlanan, 2022-2023 dönemi için ikili ekonomik ve ticari ilişkilerin yoğunlaştırılması bağlamında ilk sırada yer alan hedef **ve öncelikli ülkeler** listesindeki MENA ülkeleri aşağıdadır.

Hedef ülkeler: Irak, Libya, Mısır.

Öncelikli ülkeler: Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Fas, İran, Umman.

Türkiye'nin hali hazırda 22 **Serbest Ticaret Anlaşması** (STA) bulunmaktadır. Bu STA'lardan MENA bölgesinde olan ülkeler : Tunus, Fas, Filistin, Mısır. Öte yandan, Lübnan, Sudan ve Katar STA'ları iç onay süreçlerinin tamamlanmasını müteakip yürürlüğe girecektir. Türkiye ile Suriye arasında serbest ticaret alanı tesis eden ortaklık anlaşması 2011'de askıya alınmıştır. 2011'de yürürlüğe giren Türkiye-Ürdün Serbest Ticaret Anlaşması, 2018 tarihinde yürürlükten kaldırılmıştır.

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK)'in kurduğu Türkiye-Ortadoğu ve Körfez iş konseyleri bünyesinde 13 ülke iş konseyi faaliyet göstermektedir. İş konseylerinin hedefi Türkiye ile muhatap ülkeler arasındaki ticaret hacminin geliştirilmesi, Türkiye ile ilgili ülke arasında karşılıklı iş ve yatırım olanaklarının araştırılması ve geliştirilmesinin yanı sıra Türk markalarının bölgede tanınırlılığının artmasıdır. DEİK; Bahreyn, BAE, Filistin, Irak, İran, Katar, Kuveyt, Lübnan, Suriye, Suudi Arabistan, Umman, Ürdün, Yemen ülkeleri ile iş konseyleri kurmuştur.

- **Türkiye-BAE iş konseyi:** Trademap verilerine göre 2021'de Türkiye BAE'ye ağırlıklı olarak külçe altın, taşıt ve makina ihrac etmiştir. Türkiye'nin BAE'den ithalatının ise % 70'i yine külçe altındır. Ancak iş konseyi ileride yapılacak etkinliklerin sektörel bazda ve hedef odaklı (proje bazlı) olmasını planlamaktadır. Hedef sektörler Gıda, Tarım, Üretim Makinaları, Sağlık, Medikal, İlaç, E-Ticaret, Dijital Çözümler, İnşaat, Altyapı, Yapı Malzemeleri, Savunma Sanayi, Lojistik, finans, sağlık, yatırımlar ve eğitimidir. BAE, Vizyon 2040 stratejik planlarında petrole bağlı yapısından yüksek teknoloji kullanan ve üreten sektörlerle geçiş planlamaktadır. Ek olarak, Dubai'nin dünyanın en büyük 3. reexport (yeniden ihracat) merkezi olması cazip fırsatlar sunmaktadır.

- *Türkiye-Bahreyn iş konseyi:* Türkiye Bahreyn'e Tütün, ilaç ürünleri, silah ve mühimmat ve makina satmaktadır. Bahreyn pazarının küçüklüğü dikkate alındığında, ihracatçılarımızın Bahreyn'i Körfez ülkelerine ihracat için bir üs olarak kullanma potansiyeli bulunmaktadır.
- *Türkiye-Filistin iş konseyi:* Türkiye tahıl (un, nişasta), kakao, tütün ihrac etmektedir. Türkiye ile Filistin arasındaki ticareti İsrail'in uyguladığı gümrük politikaları belirlemektedir.
- *Türkiye-İrak iş konseyi:* Türkiye Irak'a kıymetli taş veya metal, plastik malzemeler, mobilya, makina ve buğday gluteni satmaktadır. Bu ülkede bulunan kargaşa ortamından Türk firmalarda nasibini almaktadır.
- *Türkiye-İran iş konseyi :* Türkiye halihazırda İran'a makina, plastik, elektrikli makina, suni veya insan yapımı lif, tütün ve kağıt satmaktadır. Yaptırımlar 2016'da kalkmış, ancak bankacılık problemleri sürmektedir.
- *Türkiye-Katar iş konseyi:* Türkiye Katar'a elektrikli makinalar, mobilya, taşıt, plastik ve makina ihrac etmektedir. Katar'da yabancı yatırımcılar için en önemli sector müteahhitliktir. Pazarın küçük olması nedeniyle inşaat sektöründe rekabet bulunmaktadır.
- *Türkiye-Kuveyt iş konseyi :* Türkiye'nin Kuveyt'e ihrac ettiği ürünler süt ürünleri, makineler, demir çelikten eşyalar, halı ve taşıtlar. Irak'taki fiili durumun olumsuz etkisi nedeniyle, ülkemiz coğrafi yakınlık avantajını tam olarak kullanamamaktadır. Yabancıların Kuveyt'teki ticari faaliyetlerini Kuveyt'li acentalar aracılığıyla sürdürme zorunluluğu ülkede kamu ihalelerine olan ilgiyi azaltmaktadır.
- *Türkiye-Lübnan iş konseyi :* Türkiye 2020'de Lübnan'a petrol ürünleri, demir çelik, mücevher, tahıllar, un, nişasta ve süt satmıştır. Lübnan'da müteahhitlik, enerji ve turizm konuları Türk yatırımcıların öncelikli hedefleri arasındadır. 4 Ağustos 2020'de Lübnan'ın başkenti Beyrut limanında depolanan çok miktarda amonyum nitrat patlayarak ekonomiyi çökertmiştir.
- *Türkiye-Umman iş konseyi:* Türkiye Umman'a 2020'de taşıt, gemi ve tekneler, demir-çelikten ürünler, makina, mobilya, elektrikli makina, tahıl, un, nişasta ve süt satmıştır. Türk müteahhitler Umman'da 2000'den beri 8.5 Milyar USD proje tamamlamıştır.
- *Türkiye-Suriye iş konseyi:* Türkiye Suriye'ye petrol ürünü, sebze, demir çelik, bitkisel yağlar, un, nişasta ve plastik satmıştır. 2011'de başlayan iç karışıklıklar nedeniyle ticaretimiz gerilemiştir.
- *Türkiye-Suudi Arabistan iş konseyi:* Türkiye halı, mobilya, elektrikli makinalar ve demir çelikten ürünler ihracatı yapmaktadır. Ancak Ekim 2020'de Suudi Arabistan ve onun müttefiki Birleşik Arap Emirliklerinin Türk mallarına boykot koymasından dolayı ticaret düşmüştür.
- *Türkiye-Ürdün iş konseyi:* Türkiye Ürdün'e makina, demir çelik ve plastik ihrac etmektedir. Ürdün, Suriye'den 1.5 milyon Suriyeli mülteci kabul etmiş, ancak uluslararası yardım kuruluşlarının mültecilere gönderdiği yardımları kesmesiyle ciddi mali sıkıntılara girmiştir. Ortadoğu'nun en istikrarlı ekonomilerinden olan Ürdün, yatırımcılara önemli fırsatlar sunmaktadır. GAFTA ülkeleri arasındaki serbest ticaret anlaşmasından yararlanılarak, Ürdün'de gerçekleştirilen yatırım ile MENA ülkelerine geçiş yapılması mümkündür.
- *Türkiye-Yemen iş konseyi:* Türkiye Yemen'e demir çelik, un, nişasta ihrac etmektedir. Az gelişmiş ülkeler arasında yer alan Yemen'de müteahhitlik projeleri Arap fonu, Suudi fonu, Körfez fonu, İslami Kalkınma Bankası ve diğer zengin Körfez ülkeleri tarafından finanse edilmektedir.

AÇIKLAMA:

Burada yer alan yatırım bilgi, yorum ve tavsiyeleri yatırım danışmanlığı kapsamında değildir. Yatırım danışmanlığı hizmeti; aracı kurumlar, portföy yönetim şirketleri, mevduat kabul etmeyen bankalar ile müşteri arasında imzalanacak yatırım danışmanlığı sözleşmesi çerçevesinde sunulmaktadır. Burada yer alan yorum ve tavsiyeler, yorum ve tavsiyede bulunanların kişisel görüşlerine dayanmaktadır. Bu görüşler mali durumunuz ile risk ve getiri tercihlerinize uygun olmayabilir. Bu nedenle, sadece burada yer alan bilgilere dayanılarak yatırım kararı verilmesi beklentilerinize uygun sonuçlar doğurmayabilir.

Bu rapor, A&T Bank Ekonomik Araştırmalar tarafından sadece bilgi amaçlı olarak hazırlanmıştır. Sunulan bilgilerin yayım tarihi itibarıyla yanlış/yanıltıcı olmamasına özen gösterilmiş olmasına karşın, A&T Bank bilgilerin doğru ve tam olmasından sorumlu değildir. Bu raporda yer alan bilgiler herhangi bir uyarı yapılmadan değişebilir. A&T Bank ve kurum çalışanları bu raporda sunulan bilgilerin kullanılmasından kaynaklanabilecek herhangi bir doğrudan ve dolaylı zarardan ötürü hiçbir şekilde sorumluluk kabul etmemektedir. Telif hakkı saklıdır, herhangi bir amaçla A&T Bank'ın izni olmadan raporun tamamı veya bir kısmı başka bir yerde yeniden yayımlanamaz, dağıtımı yapılamaz. Tüm hakkı saklıdır.